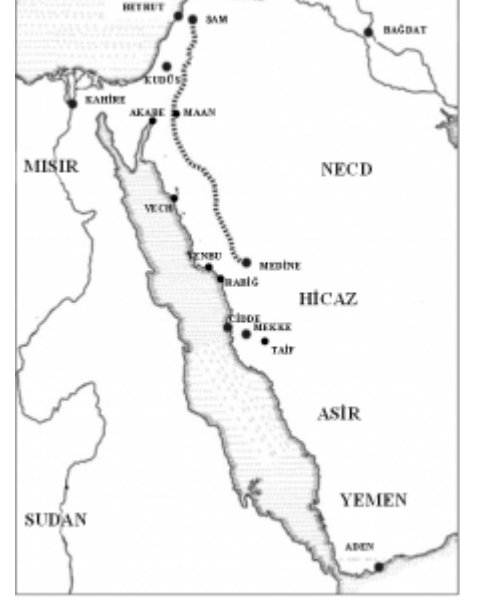

Hicaz Cephesi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'nde savaştığı cephelerden birisi de Hicaz Cephesi'ydi. Harbin ilk günlerinden itibaren Hicaz'da önemli bir askeri hareketlilik vardı. Ancak çatışmalar Mekke Şerifi Hüseyin'in Haziran 1916'da isyan etmesiyle başlamıştı. Osmanlı kuvvetleri harbin sonuna kadar İngiltere ve Fransa tarafından desteklenen Arap aşiretleriyle mücadele etmek durumunda kalmıştı. Bu iki devlet tarafından isyancılara önemli miktarda para, silah ve malzeme sağlanmıştı. Ayrıca İngiliz ve Fransız istihbarat ajanları isyancı liderlere askeri danışmanlık yapmış ve Arap kuvvetlerinin harekâtına yön vermişti. Kızıldeniz kıyısındaki muharebelerde İngiliz donanması Osmanlı kuvvetlerine karşı isyancılara destek vermiş, Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından da hava desteği sağlanmıştı.

Hicaz İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu içinde 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan Arapçılık akımıyla bağlantılı olmuştu. Arapçılık hareketinin gelişimine çoğunlukla Suriye-Lübnan bölgesinde yaşayan Hristiyan Araplar öncülük etmişti. Arapçılık akımının diğer bir kaynağı ise 19. yüzyılın son çeyreğinde güç kazanan İslamcılık akımı olmuştu. Arapçılık akımının etkisindeki Hristiyan Araplarda Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet kurma fikri hâkimdi. Müslüman Araplar arasında ise öncelikle Arap dilini ve tarihini öne çıkartan kültürel bir hareket olarak zemin bulmuştu. II. Meşrutiyet'le beraber Arapçılık hareketi yeni bir aşamaya girmiş ve federalist bir programı benimsemişti. Arapçılar, İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi politikalarını Türkleştirme gayreti olarak görmüş ve geleneksel özerkliklerini koruma gayretine girmişlerdi. Arapçılığın talepleri arasında Arap topraklarında ıslahat yapılması, Arapçanın Suriye ve Arap vilâyetlerinde resmî dil olarak tanınması, Arapların askerlik hizmetlerini Suriye ve Arap vilâyetlerinde yapması ve yerel bürokraside daha çok Arap'ın görevlendirilmesi vardı. Arapçılık hareketi I. Dünya Harbi yıllarına kadar belli bir gelişme kaydetse de Balkan ulusçuluğu gibi etkin ve yaygın bir karakter göstermemişti. Hareket geleneksel imtiyazlarını kaybetme korkusu yaşayan yerel ileri gelenlere, yükseköğretim kurumlarında okuyan Arap öğrencilere ve Osmanlı ordusundaki Arap subaylara dayanmıştı. Harp yıllarına kadar Arapçılığın talepleri Osmanlı Devleti bünyesinde özerk bir yönetim şeklinde olmuştu. Harp koşullarında bu durum değişmiş ve bağımsızlık arzusu ön plana çıkmıştı.

Osmanlı yönetimi I. Dünya Harbi'ne kadar Arapçılara karşı uzlaşmacı bir politika izlemişti. Harbin başlamasıyla bu durum değişmiş, savaşın getirdiği olağanüstü şartlarda özerklik yanlısı hareketler mazur görülmemişti. Özellikle IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa ileri gelen Arap milliyetçilerine karşı sert tedbirler almaktan geri durmamıştı. Hareketin önemli isimleri Beyrut ve Şam'daki Fransız konsolosluklarında ele geçirilen belgelere dayanılarak yargılanmış ve bir kısmı idam edilmişti. Cemal Paşa'nın bu icraatı Araplar arasında tepkiyle karşılanmış ve idam edilenleri Arap milliyetçiliğinin birer kahramanı hâline getirmişti. Suriye'deki Arapçılar Mekke Emiri Hüseyin ile bağlantı kurmuşlar ve kendisini desteklemişlerdi. Bununla beraber gerek isyanın ortaya çıkışında gerekse gelişiminde önemli bir rolleri olmamıştı. Harp sona erene kadar Arapçılık kısıtlı bir çevrenin içinde kalmış, Hicaz'daki ayaklanma dışında Araplar arasında örgütlü ve yaygın bir hareket görülmemişti.

Hicaz İsyanı'nın liderliğini üstlenen Hüseyin bin Ali el-Haşimi 1 Kasım 1908'de Mekke Şerifliğine atanmıştı. Şerif Hüseyin emirliğinin ilk yıllarında daha ihtiyatlı hareket etmiş, hükümetle doğrudan çatışmaktan kaçınmıştı. Bununla beraber Hicaz'daki otoritesini ve emaretin geleneksel ayrıcalıklarını sınırlayabilecek girişimlere karşı tavır almaktan çekinmemişti. Daha önceki Mekke Emirleri gibi Şerif Hüseyin de bölgedeki Osmanlı memurları ile bazı çatışmalar yaşamıştı. Bu çatışma özellikle 1913 sonunda Albay Vehip (Kaçı) Bey'in Hicaz Valiliğine ve burada konuşlu 22'nci Tümen Komutanlığına atanmasıyla şiddetlenmiş, azledilme kaygısına kapılan Şerif Hüseyin İngilizlerle temas arayışına girmişti. Şerif Hüseyin'in İngilizlerle temasları Şubat 1914'te başlamış, Şerif'in oğlu Emir Abdullah Kahire'de İngiltere'nin Mısır Valisi Lord Kitchener ile görüşmüştü. Abdullah, İstanbul ile aralarında bir çatışma çıkması halinde İngiltere'nin desteğini talep etmiş, buna karşın Kitchener açıkça destek vermekten kaçınmıştı. Ancak I. Dünya Harbi'nin başlamasıyla durum değişmişti. Savaş Bakanlığına getirilen Lord Kitchener, Kahire'deki İngiliz yetkililerin Şerif Hüseyin'le teması başlatmasını istemişti. İngilizler, Hicaz'da başlayacak bir isyanla Suriye'deki Osmanlı kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'na taarruz etmesine engel olmak düşüncesindeydiler. Böyle bir isyan Filistin ve Suriye'deki Osmanlı orduları için yeni bir cephe açılması demektir. Osmanlı ordusu içindeki Arap askerlerin ve Suriye halkının da isyana katılacağını hesaplıyorlardı. Bunun yanında Osmanlı hilafetine karşı Arabistan'da kendilerine yakın yeni bir hilafet merkezi kurmayı planlıyorlardı. Böylece padişahın İngiliz hâkimiyetinde yaşayan Müslümanlar üzerindeki etkisini ortadan kaldıracak ve "cihat" çağrısını boşa çıkaracaklardı.

I. Dünya Harbi'nin başlangıcından Hicaz İsyanı'nın başladığı Haziran 1916'ya kadar Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır Valisi Henry McMahon arasında karşılıklı mektuplaşmalar olmuştu. Şerif Hüseyin'in İngilizlerden talebi bugünkü Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail ve Suudi Arabistan topraklarını kapsayan bölgede kurulacak bir Arap krallığının başına geçerek halifelik makamını kendi üzerine almaktı. Bu sınırlar Suriye'deki Arap ihtilalciler tarafından hazırlanan Şam Protokolü'nde tespit edilmiş ve Şerif'in oğlu Emir Faysal tarafından Şerif Hüseyin'e iletilmişti. İngilizler buna karşın Şam, Hama, Humus ve Halep'in batısında kalan bölgede Fransa'nın ve Irak'ta İngiltere'nin çıkarlarını öne sürerek bu sınırlara karşı çıkmıştı. Neticede sınırlar konusu belirsiz bırakılmış ve savaştan sonra ele alınması kabul edilmişti. İngilizler Çanakkale ve Irak Cephelerinde yaşadıkları zor duruma karşı bir an evvel isyanı başlatmak istemiş, Şerif Hüseyin ise savaştan sonra İngilizlerle uzlaşarak hedeflerine ulaşabileceğine inanmıştı. Hâlbuki İngilizler kısa zaman önce Ortadoğu'nun paylaşımı konusunda Fransızlarla anlaşarak savaş sonrası sınırlarını belirlemişlerdi. 16 Mart 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'na göre Suriye'de Halep, Şam, Lazkiye, Trablusşam ve Beyrut'u kapsayan geniş bir bölge Fransız kontrolü altında kalacaktı. Bağdat'tan Basra'ya kadar uzanan bölge ise İngiltere'nin kontrolüne bırakılacaktı. Filistin'de uluslararası bir yönetim oluşturulması öngörülmüştü. İngilizler bunun yanında Arap topraklarının hâkimiyeti konusunda Şerif Hüseyin'in rakibi olan Necd Emiri İbn-i Suud ile anlaşarak Necd bölgesindeki egemenliğini tanımışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu 29 Ekim 1914'de I. Dünya Harbi'ne katılmış, 14 Kasım'da padişah tarafından cihat ilan edilmişti. Cihat ilanı ile tüm Müslüman dünyası Osmanlı savaş çabalarını desteklemeye çağrılıyordu. Ancak beklenen olmadı ve Arap liderlerin çoğu cihat çağrısına kayıtsız kaldı. Şerif Hüseyin de cihat çağrısına açıkça destek vermekten kaçınmış, bahane olarak savaş koşullarında Hicaz'ın İngiliz ablukası altındaki sıkıntılı durumunu öne sürmüştü. Bununla beraber 1916'ya kadar niyetini açık etmekten kaçınmıştı. Cemal Paşa'yı aldatmak için 1500 kişilik aşiret kuvvetiyle Kanal Seferi'ne katılacağına söz vermiş, bu kuvveti hazırlamak için para ve silah istemişti. Hicaz'daki Türk komutanlar Şerif'in niyetini sezerek Cemal Paşa'yı ikaz etmişlerdi. Fakat Cemal Paşa böyle bir isyana ihtimal vermemiş ve gerekli tedbirleri almakta geç kalmıştı. Esasında Şerif Hüseyin 1916 başında asıl niyetini belli etmiş, Osmanlı yönetiminden

Hicaz'a bölgesel muhtariyet verilmesini ve Mekke Emirliği'nin büyük oğluna geçmek üzere ömrü boyunca kendisine tevdi edilmesini istemişti. Bu talepler karşılanırsa Araplar cihat çağrısına uyacaklardı. Osmanlı yönetimi bu teklifi tepkiyle karşıladı ve reddetti. Ancak harp koşulları içinde Şerif Hüseyin'e karşı gerekli tedbirler alınmadı.

İsyanın başladığı günlerde Hicaz'daki Osmanlı kuvveti ise 7. Kolorduya bağlı 22. Tümen ile Fahrettin Paşa komutasındaki Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'den oluşuyordu. Seferi Kuvvetler Medine'de konuşlu olup toplam kuvveti şöyleydi: On piyade taburu, üç makineli tüfek bölüğü, iki dağ bataryası, bir çakılı mantelli top bataryası, bir akıncı süvari alayı, bir demiryolu taburu, iki sabit ve iki seyyar jandarma bölüğü olmak üzere yaklaşık 14.000 asker ve 44 makinalı tüfek. 22. Tümen birlikleri ise Mekke, Taif, Yenbu ve Cidde'de dağınık halde bulunuyordu. Bu kuvvetler iki piyade taburu ve bir topçu taburu Taif'te; iki piyade taburu Mekke'de; iki piyade taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve bir batarya Cidde'de olmak üzere yaklaşık 4000 kişiydi. Şerif Hüseyin'in kuvvetleri büyük ölçüde göçebe Arap aşiretlerinden ve küçük bir düzenli birlikten oluşuyordu. Bu birlik İngilizlere esir düşmüş Arap kökenli Osmanlı savaş esirlerinden teşkil edilmişti ve Cafer el-Askeri, Aziz Ali el-Mısri, Nuri es-Said gibi eski Osmanlı subayları tarafından komuta ediliyordu. İsyanın toplam kuvveti için kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla beraber, İngiliz kaynaklarına göre yaklaşık 50.000 olarak tahmin edilmekteydi.

Hicaz İsyanı 9 Haziran 1916'da asilerin Mekke, Medine, Taif ve Cidde'deki eş zamanlı saldırıyla başlamıştı. Hicaz Valisi Galip Paşa'nın hatalı değerlendirmeleri nedeniyle hazırlıksız yakalanan Türk birlikleri isyanın başında etkili tedbirler alamamıştı. Cidde, Kızıldeniz kıyısında Mekke'nin en önemli limanlarından biriydi. İngilizlerin Mısır'dan getireceği bol miktarda silah, cephane ve diğer askeri yardımlar bu liman üzerinden kolayca Hicaz'a sokulabilirdi. İsyanın 9 Haziran'da Cidde'ye hücum ettiler; fakat müdafiler tarafından geri atıldılar. Bunun üzerine şehir muhasaraya alındı ve yedi gün boyunca İngiliz savaş gemileri tarafından bombalandı. Nitekim 16 Haziran'da şehirdeki Türk kuvvetleri teslim oldu. Mekke'de isyan 10 Haziran sabahı başlamıştı. Şehirdeki Türk kuvvetleri Ecyad Kalesi, Cirval Kışlası ve hükümet binasında olmak üzere üçe bölünmüştü. Hükümet binasındaki zayıf kuvvet ancak iki gün dayanabildi ve 11 Haziran'da teslim oldu. Ecyad Kalesi'ndeki Türk kuvvetleri 7 Temmuz'a ve kışladaki birlikler 9 Temmuz'a direnmeyi sürdürdü. Fakat erzak ve suyun tükenmesi nedeniyle dirençleri kırılmıştı. İsyanın Türk direnişini kırabilmek için İngilizlerden yardım istemek zorunda kalmış ve Kahire'den Mısır topçu birliği getirilmişti.

İsyan başladığında Hicaz Valisi Galip Paşa iki piyade taburuyla beraber Taif'de bulunuyordu. Taif karşısında toplanan isyancılar ise Emir Abdullah'ın idaresindeki 5000 kişilik bir aşiret kuvvetinden oluşuyordu. Ayrıca Mekke ve Cidde'nin düşmesinden sonra boşa çıkan kuvvetler ve topçu bataryaları da burada toplanmıştı. Türk kuvvetleri asilerin yoğun hücumlarına karşı üç aydan fazla müdafaayı sürdürmüştü. Ancak şehirdeki erzak tükenmek üzereydi. Herhangi bir takviyeden umudunu kesen Galip Paşa 22 Eylül'de teslim zorunda kalmıştı. Böylece Medine hariç Hicaz'ın tüm önemli şehirleri Şerif Hüseyin'in eline geçmişti. İsyanın Aralık ayı sonunda isyanı kuzeye taşıma gayretine girdiler. Kuzeydeki Vech limanı Türklerin elinde kalan son büyük Kızıldeniz limanlarından biriydi. Emir Faysal komutasındaki asiler 23 Ocak 1917'de Vech'e taarruz etti. İngiliz donanması da bu hücumu ateş desteği sağladı ve 600 kişilik bir asi kuvvetini şehre çıkardı. Vech'deki zayıf Türk kuvvetleri fazla direnemedi ve 25 Ocak'ta teslim oldu.

İsyanın Medine çevresindeki garnizonlara saldırıları 8 Haziran'da başlamıştı. Emir Ali ve Emir Faysal komutasındaki isyanın Medine ve civarındaki Türk birliklerine taarruzları hiçbir sonuç vermemişti. Fahrettin Paşa bu taarruzları püskürttükten sonra 25 Haziran'da karşı taarruza geçti ve güneydeki Bir-i Mâşi'ye kadar ilerledi. Böylece Medine merkez olmak üzere 100 kilometrelik bir bölge isyancılardan temizlenmişti. Şerif Hüseyin'in planı Hicaz'daki önemli

şehirleri ele geçirerek kontrol sağlamak ve müteakiben isyanı kuzeye doğru yaymaktı. Ancak Hicaz demiryolunun bittiği noktadaki bu önemli şehrin direnmesiyle planları bozulmuştu. Bu durumda Arap kuvvetlerinin büyük kısmının kuzeye ilerlemesi mümkün değildi. Yalnızca Emir Faysal komutasında kuvvetler Yenbu, Vech ve Maan'a doğru harekâtı genişletirken Emir Abdullah ve Emir Ali komutasında kuvvetler Medine çevresinde çakılıp kalacaktı.

Mekke'nin isyancılar tarafından ele geçirilmesi İstanbul'da büyük bir şok etkisi yaratmış ve Mekke üzerine bir harekât düzenleyerek şehri kurtarmak düşüncesi ortaya çıkmıştı. Fakat böyle bir harekât için gerekli kaynaklar ancak Kanal Cephesi'nden çekilebilirdi. Hicaz demiryolunun kapasitesi, iki harekâtı birden desteklemek için yeterli değildi. Sonuç olarak Mekke'ye yönelik bir harekât icra edebilmek için II. Kanal Seferi'nden vazgeçmek gerekeceği anlaşılmış ve Mekke seferi askıya alınmıştı. Bununla beraber Medine'nin batısında Yenbu istikametinde harekât icra edilmesi ve bu bölgenin de asilerden temizlenmesine karar verilmişti. Fahrettin Paşa 15 Ağustos'ta harekete geçerek Yenbu istikametinde ilerledi. Türk birlikleri Emir Faysal, Emir Ali ve Emir Zeyd komutasındaki isyancıları geri atarak 9 Aralık'ta Yenbu yakınlarındaki El Mübarek'e ulaştı. Bu kuvvetten ayrılan başka bir kol ise güneyde ilerleyerek Rabiğ yolundaki Elhafa'yı ele geçirdi. 1917 başına gelindiğinde Medine'den Yenbu ve Rabiğ'e kadar oldukça geniş bir bölgede isyancılar temizlenmiş ve kontrol altına alınmıştı. Ancak Türk kuvvetleri Medine'den yaklaşık 100 kilometre batıya uzanan ikmal hattını işletmekte büyük zorluk çekiyor ve kayıplarını telafi edemiyordu. Nitekim Fahrettin Paşa IV. Ordu'dan gelen emir üzerine Medine'ye çekildi ve şehrin etrafındaki geniş bir bölgeyi kontrol altında tutmak için tedbir aldı.

Hicaz'ın müdafaası için en kritik mesele Şam'dan Medine'ye uzanan demiryolu hattının açık bulunmasıydı. Bu sayede Medine müdafaası edilebilir ve Hicaz'daki Osmanlı varlığı sürdürülebilirdi. Ancak 1000 kilometreden fazla uzunluktaki hattın emniyetini sağlamak büyük bir problemdi. Hat üzerindeki istasyonlar ve karakolların muhafazası için çok miktarda personel ve kaynak ayrılması gerekiyordu. İsyancı liderlere danışmanlık yapan İngiliz ajanları bu zafiyetten faydalanmak üzere demiryolu hattına yönelik saldırıları yoğunlaştırmıştı. Medine ve Hicaz Demiryolu hattının muhafazası ancak Filistin Cephesi için çok gerekli olan kaynakların buraya aktarılması pahasına mümkün olmuştu. Başkomutanlık bu zafiyeti gidermek için Şubat 1917'de şehrin tahliyesine karar verilmişti. Ancak Fahrettin Paşa aşırı hassas davranıyor ve tahliye kararına karşı çıkıyordu. Bu nedenle başka bir komutanın atanması düşünülmüş ve Albay İsmet (İnönü) Bey'in ismi gündeme gelmişti. Enver Paşa, İsmet Bey'in ordu komutanlığı yetkisinde bir görev için kıdeminin yeterli olmadığını öne sürerek Mustafa Kemal Paşa'da karar kıldı. 16 Şubat 1917'de ordu kumandanlığı salahiyeti ile Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa 23 Şubat'ta Şam'a geldi. Mustafa Kemal Paşa burada yapılan görüşmede bağımsız bir ordu komutanı olarak hareket etmek ve yalnız Medine bölgesindeki birlikler değil Maan'dan itibaren bütün kuvvetlerin emrine verilmesi şartıyla komutanlığı kabul edebileceğini bildirmişti. Medine'nin tahliyesi kararını duyduğunda ise şimdikiye kadar şehri kim müdafaası etmişse tahliyeyi de onun yapmasının uygun olacağını beyan ederek görevi reddetmişti. Medine'yi tahliye düşüncesi politik kaygılara da neden olmuştu. Padişah şehrin boşaltılmasına karşı çıkıyordu. Sadrazam Talat Paşa da hükümet aleyhinde gelişecek bir tepkiden çekiniyor ve şehrin mümkün olduğu kadar müdafaası edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu koşullarda Hicaz'ın tahliyesinden vazgeçilmiş ve Kuvve-i Seferiye'nin büyük kısmı Medine'de bırakılmıştı.

Hicaz Cephesi'ndeki durum Filistin Cephesi'ndeki gelişmelerle yakından bağlantılıydı. 1917'den itibaren Filistin'de harbin seyri Osmanlı Devleti aleyhine geliyordu. Osmanlı ordusu Mart ayında yapılan I. Gazze Muharebesi ve Nisan'daki II. Gazze Muharebesi'nde İngiliz taarruzunu durdurabilmişti. Buna karşın Kasım ayındaki üçüncü taarruzda mağlup olan Osmanlı kuvvetleri Kudüs'ün kuzeyine çekilmek zorunda kalmıştı. İngiliz ordusu Filistin'e girerken

isyancılar da hareketi Hicaz'ın kuzeyine ve müteakiben Suriye'ye yaymak için gayret gösteriyordu. Emir Faysal, İngiliz istihbarat ajanı T.E.Lawrence'ın yönlendirmesiyle Ocak ayı sonunda Vech limanını ele geçirmişti. Müteakip hedefi ise Akabe'ydi. Akabe limanı, Kızıldeniz'in kuzeyindeki son noktaydı ve Sina Çölü'nün doğu kenarında bulunuyordu. Şehirde yaklaşık 300 Türk askeri vardı. Üç piyade bölüğü, bir süvari bölüğü ve bir dağ bataryası ise Maan'da bulunuyordu. Asilerin Akabe çevresindeki garnizonlara taarruzları 2 Temmuz'da başladı ve şehre doğru ilerledi. Diğer liman şehirlerinde olduğu gibi İngiliz donanması Akabe'yi yoğun şekilde bombaladı. Şehirdeki zayıf Türk kuvveti dört gün kadar direnebildi ve 6 Temmuz'da teslim oldu. Böylece isyan Maan'a ulaşmış ve isyancılar Filistin Cephesi'ndeki İngiliz kuvvetleriyle doğrudan bağlantı kurmuştu.

Kuzeyde bu gelişmeler olurken Fahrettin Paşa komutasındaki kuvvetler Emir Ali ve Emir Abdullah idaresindeki asilerin hücumlarına karşı Medine'yi ve çevresindeki garnizonları kahramanca müdafaa ediyordu. Fakat Akabe'nin düşmesiyle Medine'deki kuvvetlerin durumunu çok kritik bir aşamaya girmişti. İsyancıların demiryolu hattına taarruzları artırmıştı. Bu taarruzlar nedeniyle Medine'nin lojistiği büyük zorlukla sağlanabiliyordu. IV. Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuat Erden, Hicaz demiryolunun açık tutulabilmesi için büyük bir mücadele verildiğini aktarır; "Hatta hemen her gün tecavüz olurdu. Raylar, köprüler hemen her gün tahrip edilirdi. Trenlere, lokomotiflere sık sık suikastlar yapılırdı. Lokomotifler havaya uçardı. Karakollara üstün asi kuvvetler tarafından hücum edilirdi. Asiler, karakollara imdat gelmemek için her iki taraftan demiryolunu tahrip ederlerdi; tahribatı onarmak ve saldırganları kovmak için gelecek imdat trenlerini uçurmaya teşebbüs ederlerdi. Birçok zahmet ve fedakârlık karşılığında tamirat yapılır; sarılmış karakollar kurtarılır; gidiş geliş idare edilir; fakat bir-iki gün sonra aynı noktaya yahut başka bir noktaya aynı taarruz tekrarlanırdı. Mukaddes beldenin selamet yolunun bekçileri bütün bunlara göğüs gererdi."

Kuzeyde Akabe isyancılar için önemli bir üs haline gelirken Emir Faysal kuvvetleri doğrudan Filistin'deki İngiliz orduları komutanı General Allenby'nin emrine girmişti. General Allenby'nin planına göre Akabe'de toplanan isyancılar öncelikle Maan'ı ele geçirecek ve Amman'da İngiliz kuvvetleriyle birleşeceklerdi. Emir Faysal'ın kuvvetleri bölgedeki aşiretlerin katılımıyla artıyordu. Ayrıca bir Fransız topçu bataryası ve İngiliz zırhlı otomobilleriyle de takviye edilmişti. İsyancıların Maan çevresindeki garnizonlara saldırıları Kasım 1917'de başladı. Faysal 25 Ocak 1918'de Tafiye'yi ele geçirdi. 11-17 Nisan arasında Maan üzerine giriştiği harekât ise başarısız oldu. Ancak 19 Nisandan itibaren giriştiği hücumlarla Maan-Müdevvere arasındaki kritik demiryolu istasyonlarını ele geçirmeyi başardı. Böylelikle Hicaz'daki Türk kuvvetlerinin Filistin Cephesi'yle tüm bağlantısı kesilmiş ve sekiz ay sürecek olan kuşatma başlamıştı. Medine'ye ulaşan son tren 8 Nisan'da gelmiş ve 10 Nisan'da şehirden ayrılmıştı. Demiryolu hattının kesilmesi ile su ve erzak sıkıntısı içinden çıkılamayacak bir hal almıştı. Mart ayında günlük 350 gram olan un istihkakı Haziran'da 200 grama, Ağustos'ta 100 grama ve Kasım'da 80 grama düşmüştü. Medine müdafaası ancak peksimet ve çekirge yiyerek sürdürülebilmişti. Bütün sıkıntılara rağmen Türk ordusunun direnci kırılmamış ve Medine müdafaası harbin sonuna kadar sürdürülmüştü.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış ve Osmanlı Devleti için savaş sona ermişti. Mütarekenin 16. Maddesine göre Hicaz, Asir ve Yemen'in boşaltılacak ve buralardaki tüm kuvvetler teslim olacaktı. Buna karşın Fahrettin Paşa teslim olmayı reddetmiş ve iki buçuk ay daha Medine'yi müdafaa etmişti. Ancak maiyetindeki bazı subayların başkaldırması ve kıtaların bir kısmının kendisine karşı harekete geçmesiyle teslim olmak zorunda kalmıştı. Medine 13 Ocak 1919'da Şerif Abdullah kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. Fahrettin Paşa, İngilizler tarafından önce Mısır'a götürülmüş, müteakiben Ağustos 1919'da Malta'ya götürülerek iki yıl burada esir tutulmuştu.

Şerif Hüseyin'in amacı Arap nüfusun yaşadığı geniş topraklarda kurulacak bir krallığın başına geçmek ve halifeliği ele

geçirmekti. Şerif, isyan öncesinde Suriye'deki Arapçı örgütlerle de ilişki kurmuştu. Bununla beraber isyanın asıl sebebi Arap milliyetçiliği olmamıştı. İsyanın temelinde Haşimi ailesinin egemenlik arzusu ve bu uğurda merkezi hükümetle girdiği çatışma yatıyordu. Bu amaçla başlattığı isyan harp sonuna kadar devam etmiş; ancak Arap nüfus arasında istediği desteği bulamamış ve hiçbir zaman hedeflediği kuvvete ulaşmamıştı. İsyanın milliyetçi bir kimliğe bürünmesi ancak Osmanlı ordularının harp sonundaki mağlubiyetiyle mümkün olmuştu. Şerif Hüseyin'in İngiliz yönetimi ile girdiği ilişki ise beklediği sonuçları vermeyecekti. İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Anlaşması'na göre Suriye Fransız hâkimiyetine verilecek, Irak ve Filistin'de İngiliz manda rejimi kurulacaktı. Filistin'deki manda yönetimi Kasım 1917'de açıklanan Balfour Deklarasyonu doğrultusunda bir "Yahudi yurdu" kurulmasına zemin hazırlayacaktı. İngilizler tarafından Emir Faysal Irak krallığına, Emir Abdullah ise yeni kurulan Ürdün krallığına getirilecekti. Hicaz ise İngilizler tarafından desteklenen İbn-i Suud tarafından 1925'de ele geçirilecek, kaçmak zorunda kalan Şerif Hüseyin 1931'de sürgünde hayatını kaybedecekti. Hicaz İsyanı, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'ndeki savaş çabası üzerinde çok olumsuz etki yapmış ve Filistin Cephesi'ni zayıflatarak buradaki mağlubiyette etkili olmuştu.

Umut AKCAKAYA

KAYNAKÇA

AKCAKAYA, Umut, AYDOĞAN, Erdal, "Hatıralar Işığında Şerif Hüseyin İsyanı ve Hicaz Cephesi", **ATAM Dergisi**, XXXVIII/106, (2022), s. 349-390.

ANTONIUS, George, **The Arab Awakening**, J. B. Lippincott Company, 1939.

ARSLAN, Emir Şekip, **Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları**, Çatı Kitapları, İstanbul, 2005.

ATAY, Falih Rıfki, **Zeytindağı**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VI, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı (1914-1918), Gnkur. Basımevi, Ankara, 1978.

Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Haz.A.Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

DAWN, C.Ernest, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, Yöneliş, İstanbul, 1998.

ERDEN, Ali Fuad, **Çölde Son Türk Destanları, Suriye Hatıraları II**, Kopernik Kitap, İstanbul, 2018.

ERKİLET, Hüseyin Hüsnü Emir, **Yıldırım**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, Ankara 1993.

GÜNAY, Salahattin, **Bizi Kimlere Bırakıp Gidiyorsun Türk? Suriye ve Filistin Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

KANDEMİR, Feridun, **Fahrettin Paşa'nın Medine Müdafaası**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, IX, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)**, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

KAYALI, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**,

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

KILINÇKAYA, M.Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.

KÖSE, İsmail, **İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı**, Kronik Kitap, İstanbul, Şubat 2018.

KÖSE, İsmail, "The Lloyd George Government of The UK: Balfour Declaration The Promise For a National Home to Jews (1916-1920)", **Bellekten**, LXXXII/294, Ağustos 2018, s.727-754.

KICIMAN, Naci Kaşif, **Medine Müdafaası, Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.

Kral Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

LAWRENCE, T.E., **Bilgeliğin Yedi Sütunu**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2015.

NİZAMOĞLU, Yüksel, "1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliye Programı", **Bilig**, 66, (Yaz-2013), s.123-148.

ORAL, Mehmet, **Hicaz Çöllerinde Bir Avuç Türk'ün Kahramanlığı, Sarıkamış, Hicaz Cepheleleri ve Esaret Anıları**, (Yay.Haz.Salih Özkan), Kömen Yayınları, Konya, 2012.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap Milliyetçiliği", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1032-1036.

ÖZCAN, Azmi, "Şerif Hüseyin", **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXVIII, İstanbul, 2010, s.585-586.

POLAT, Ü.Gülsüm, **Türk-Arap İlişkileri, Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)**, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

ROGAN, Eugene, **Osmanlı'nın Çöküşü, Ortadoğu'da Büyük Savaş (1914-1920)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

SANDERS, Liman von, **Türkiye'de Beş Yıl**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

SONYEL, Selahi R., "İngiliz Belgelerine Göre Medine Müdafii Fahrettin Paşa", **Bellekten**, XXXVI/143, (1972), s.333-375.

SONYEL, Selahi R., "Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını, Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Kışkırttı, İngiliz Belgelerine Göre", **Bellekten**, LI/199, (Nisan 1987), s.231-255.

ŞAHİN, Seyit, **Birinci Dünya Harbi'nde Dördüncü Ordu'nun Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 1997.

TOKER, Hülya, ASLAN, Nurcan, **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üstü Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt II**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 2009.

ÜZEN, İsmet, **Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Seferleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007.

YATAK, Süleyman, "Fahreddin Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi XII**, İstanbul 1995, s.87-89.

23/02/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hicaz-cephesi/?pdf=6157> adresinden erişilmiştir